

DOI: <https://doi.org/10.35219/history.2025.11>

Gabriela Gîrmacea, *Primul Război Mondial între realitate și ficțiune*, București, Didactica Publishing House, 2018, 160 p.

În extrem de cerebralul ei *Cuvânt înainte* (la pag. 3), autoarea arată, referindu-se la Primul Război Mondial, că „această conflagrație se situează între realitate și ficțiune”. Nu este, însă, nicidecum vorba despre o banală tentativă de Gabrielei Gîrmacea de „demitizare” a marelui eveniment istoric care, cel puțin pentru români, este direct legat de cea mai mare împlinire istorică, ci de o tentativă de „recuperare a trecutului afectiv”, mai precis o „încercare de a prezenta un punct de vedere asupra dramei individuale trăite” de către protagoniștii de rând ai Primului Război Mondial.

Pornind, așa cum cititorul poate lesne constata, de la convingerea exprimată în chiar ultima propoziție a cărții, conform căreia „Primul Război Mondial n-a fost ficțiune, dar putem înțelege realitatea pornind de la aceasta” (pag. 155), autoarea reușește să ne introducă în atmosfera vremii așa cum puțini autori au reușit să o facă. Cititorul e determinat să „plonjeze”, efectiv, în avalanșa de trăiri proprii acelor ani. Empatia lui este stimulată vârtos și cu pricepere. Realitatea și ficțiunea inspirată din aceasta sunt împletite într-un mod inspirat, aproape până la contopire, etapele și ipostazele războiului fiind derulate în fața ochilor noștri în mod alert, începând cu „Neutralitatea” (în primul capitol) și încheind cu „Viața de după război” (în ultimul capitol). „Mobilizarea”, „Repausul”, „Inspecția pe front” și toate celelalte aspecte ale confruntării militare, cu cele mai felurite complicații sufletești ale participanților la ea sunt oglindite prin intermediul documentelor de arhivă și reflectate prin perlele de ficțiune ale literaturii românești, fragmente relevante din cele două categorii de surse fiind prezentate alternativ.

Prima impresie asupra volumului, odată citite primele pagini, fusese că acesta va fi o lectură grea, dar s-a dovedit a fi numai una fascinantă, care ne poate inspira multe idei noi și care este dublată de admirația pentru calitatea grafică a lucrării, una cu totul neașteptată, cel puțin în zilele noastre, atât de copleșite de grabă și de fuga după facil. O idee pe cât de surprinzătoare, tot pe atât de reușit materializată, a fost îmbogățirea volumului cu numeroase reproduceri de documente, introduse în plicuri atașate, din loc în loc, paginilor cărții. Deja la pag. 4 avem facsimilul color al scrisorii locotenentului Costică Metaxa, care la 4 august 1916, cu zece zile înaintea intrării noastre în război, îi scria mamei sale că „S-a isprăvit, lucrurile s-au înăsprit, azi ora 5 ½ ne-a venit ordin de plecare, unde nu știm, după toate probabilitățile în Cadrilater, îți scriu pe fugă e ora 8 ½ la ora 9 ½ seara plec într-un marș de noapte la Odobești și ne întoarcem mâine dimineață”. Iar de la pag. 5, este adusă în scenă literatura, prin evocarea unor fragmente ale minunatului roman *Ultima noapte de*

dragoste, întâia noapte de război. Analiza acestor fragmente duce la identificarea unor elemente aparent ușurative din percepțiile publice de atunci, care cu siguranță că au existat și în realitate, însă cu înțelegerea faptului că acestea proveneau din prea plinul unui generos avânt, și nu din ticăloșie („dorința de unire cu Ardealul exista, dar perspectiva asupra evenimentului este naivă”; „situația în care se afla dotarea armatei este privită cu naivitate”; „imaginea derizorie asupra războiului generează o percepție limitată cu privire la strategiile de luptă”). La pag. 15, avem *Apelul Regelui Ferdinand I către ostașii români*, în copie pusă în plic (alături de apelul similar al guvernului român, condus de Ionel Brătianu), cu toate că facsimilul *Apelului* regal se află reprodus și alăturat, pe aceeași pagină. Ideea dublei editări este însă una bună, deoarece emoția de a ține în mână o copie a unui document, ca și cea a descoperirii lui într-un plic, sunt superioare celei de a-l vedea în pagină.

Există și copii ale unor scrisori trimise de pe front familiilor rămase acasă, reproduceri integrale ale unor ziare românești ale vremii, ba chiar și o hartă a frontului din județele Vrancea și Bacău (aceasta din urmă, provenind din colecția privată a autoarei). Poate cea mai emoționantă piesă este mărturia lui Emil Trif, un soldat român mobilizat în armata imperiului dualist, care a fost martor la execuția lui Emil Rebreanu, mărturie culeasă de Tiberiu Rebreanu la Cluj, tocmai în noiembrie 1959. Nu vom indica paginile unde se regăsește aceasta, deoarece cititorul merită plăcerea de a o căuta singur, printre alte copii ale documentelor și citate din scrierile de demult.

În volum sunt reproduse și un mare număr de fotografii de epocă. Toate pozele au fost scanate cu maximă grijă, cu marginile, astăzi puternic îngălbenite de timp, reproduse în întregime. Fotografiiile provin în mare parte din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României și ale Muzeului Militar Național „Ferdinand I”, dar și de la Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale și Muzeul Județean de Istorie Ialomița. În mod deosebit ne-au surprins resursele identificate de autoare la arhivele din Mehedinți, dovedindu-se foarte fecunde atât colecția de fotografii Emanoil D. Lega, cât și cea de Manuscrise aflate acolo. Fotografiiile și pasajele memorialistice selectate de Gabriela Gîrmacea confirmă percepția generală asupra efortului românesc din Războiul Reîntregirii, fapt prin care autoarea aduce un serviciu important și istoriografiei noastre, tocmai într-un moment delicat pentru dezvoltarea liberă a acesteia. Pe de altă parte, efectul vizual al lecturii, care poate fi și pură contemplare, este sporit de legendele fiecărei fotografii și ale tuturor documentelor, scrise manual, cu o caligrafie uimitoare. În aceste condiții, e lesne să ne imaginăm cât de grele au putut fi prelucrarea imaginilor și chiar paginarea volumului.

Cititorul face zig-zag printre cazurile real documentate și reconstituirile literare inspirate din realitate, însă pe nebăgate în seamă, mai ales că și personajele

literare „puse la lucru” de Gabriela Gîrmacea vehiculează astfel de documente. Un protagonist din *Întunecarea* lui Cezar Petrescu, chinuit de regretul că, inevitabil, a ucis un tânăr maghiar, soldat în armata adversă, descoperă că acesta purta asupra lui „niște scrisori pe care voia să le trimită acasă”. La rândul lui, cel care l-a ucis pe Szabi Istvan, combatantul român Vardaru, „a scris și el două scrisori, pe care i le dă lui Radu în eventualitatea în care va muri: una pentru iubita lui, a doua pentru familie” (pag. 29).

Prezentarea războiului este perfect obiectivă, lectura alertă, iar autoarea prezintă toate aspectele, de la lașitățile care au mai apărut în tabăra românească, până la unele evocări înălțătoare, la care e greu să nu vibrezi, precum descrierea, preluată din jurnalul medicului colonel Vasile Bianu, a unor asalturi inamice covârșitoare, din Valea Cașinului: „Nemții (bavarezi și württemberghezi), plus unguri și turci, au dat trei atacuri spre divizia din stânga și companiile de legătură; ei au fost respinși, dar, în zorii zilei, s-au întors și au izbit flancul stâng pătrunzând în câteva tranșee, apoi s-au repezit trei batalioane în contra celor două companii ale Regimentului 16. Patru atacuri au fost respinse; atunci, nemții au pornit un bombardament îngrozitor, aruncând sute și mii de obuze de toate calibrele, chiar și de 305 mm, mine și gaze asfixiante. Ai noștri așteptau în tranșee. După trei ceasuri de bombardament, valurile inamice au pornit la atac. Pe mulți de ai noștri i-au îngropat proiectilele, dar ceilalți s-au ridicat cu baionetele și toate atacurile au fost respinse cu pierderi grozave pentru dușman. Nemții, cu și mai mare furie, au reînceput bombardamentul și, pe la ora 4 p.m. (26 iulie/8 august), nu rămăsese niciun metru pătrat de pământ nescormonit de proiectilele lor; tranșeele noastre s-au transformat în morminte; o parte din trupe s-a retras cu ofițerii în adăposturile din linia a doua; mulți uciși, mulți răniți. Când au ajuns dușmanii în locurile unde fuseseră tranșeele, i-au primit mici grupuri de luptători cu baioneta și granata; să luptau și cădeau până la unul. Trupele care se retraseră în linia a doua, cu puțini ofițeri și sub conducerea viteazului lor colonel, au organizat repede o nouă poziție la 800 de metri și acolo au oprit cu mare curaj puhoiul...” (pag. 39). Captivat, cititorul poate totuși sesiza că acest fragment dintr-un document istoric real (edit) poate ușor rivaliza cu reconstituirile literare ale eroismului infanteriei române care a uimit lumea, în vara anului 1917. Aceeași satisfacție, a identității dintre fapte și ficționalizarea lor de mai târziu, ne-o procură și relatările lui I.P. Stănescu, un militar operat de medicul Vasile Bianu, asupra bătăliei finale de la Oituz: „Cădeau pretutindeni soldații noștri, loviturile dușmanilor ne izbeau din toate părțile și, o clipă, toți aveam impresia că până seara vom fi aruncați dincolo de Trotuș. De nicăieri nu ne venea niciun ajutor; companiile noastre pierduseră aproape jumătate din efectiv și inamicul își sporea mereu forțele. S-au petrecut atunci fapte de sublim eroism și sacrificiu, fapte care se pot trece în rândul minunilor... Sus, pe Măgura

Nicoreștilor, înconjurați din trei părți de un dușman cu mult superior ca număr, rezistam de trei ceasuri de luptă crâncenă o mână de flăcăi din Regimentul 22 Infanterie și din escadroanele regimentelor de cavalerie, care, renunțând cu totul la viață, își impuseseră o singură hotărâre: aceea că pe acolo nu trebuia să treacă inamicul” (pag. 40). La pag. 46, este redat chiar celebrul contraatac al trupelor sumar echipate, surprinse de atacul german în apele Siretului, datorită mărturiei lui Gheorghe Giurcă, descoperită la Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale.

Fapt previzibil, un loc special în economia volumului îl ocupă cazul lui Emil Rebreanu/Apostol Bologa, în dubla lui ipostază de personalitate reală și de personaj literar. Extrem de important ni se pare că, dincolo de prezentarea pe larg a complicatei intrigi din romanul *Pădurea spânzuraților*, autoarea utilizează cu pricepere numeroase documente autentice, identificate la Muzeul Național al Literaturii Române, care provin de la Emil Rebreanu sau se referă la el (și numeroase fotografii realizate chiar de acesta, pe front, ocazie cu care descoperim o pasiune puțin cunoscută a viitorului dezertor din armata imperială). Datorită acestei vaste documentări, este lămurită personalitatea reală a fratelui lui Liviu Rebreanu, prin citarea unui interviu acordat de scriitorul lui Felix Aderca, în 1929: „Romanul meu e oarecum alături de realitate. Fratele meu a fost un naționalist fără scrupule. Un asemenea personaj nu inspira decât cel mult o poezie patriotică. Eroul meu e mai puțin «erou», pentru că în *Pădurea spânzuraților* am arătat însăși originea și creșterea dezechilibrului moral al unui om, slab în fond, ca toți oamenii, doritor de dragoste, pe care o găsește la o unguroaică – deși ar părea neverosimil unui literat oficial – și plâns la spânzurătoare tot de un ungur, tatăl Ilonei. Așa cred eu că e mai omenește, și un roman care nu palpită de viață – cu toate ororile, cu toate contradicțiile ei – nu are sorți de izbândă chiar când are norocul succesului” (pag. 93). Faptul este unul important, pentru că foarte mulți iau personajul literar drept etalon al realității și apoi teoretizează pe marginea acestui eres. Întrutotul edificatoare sunt și scrisorile trimise de Emil Rebreanu fratelui său din București, în care își declara dorința de emigrare în România, respinsă de autoritățile regale maghiare („Eu nu am planuri, ci numai un scop spre a cărui realizare vreau să muncesc și să sufăr... numai și numai ca să-l ajung... Și acest scop mi-e să trec în România, într-o țară cu totul necunoscută mie, în al cărei serviciu doresc să-mi pun toate puterile și de la care îmi aștept binele ce-l putem avea în viața asta vremelnică, ori îmi aștept suferințele, cari m-au urmărit totdeauna ca umbra trupului meu...”; „Ce-mi pasă că voi fi dezertor, ce-mi pasă că voi zgribuli nopți întregi între stâncile Carpaților și ce-mi pasă de moarte, când știu că mă jertfesc pentru realizarea unui scop sfânt și nobil?!” - pag. 98), Este în schimb, total neclară evocarea, de la pag. 95, a bătăii în care fusese implicat Emil Rebreanu în perioada liceului.

Didactica Publishing House merită felicitată fără rezerve, nu pentru ca așa se obișnuiește, ci pentru că, realmente, ne-a pus în mâini un produs cu totul deosebit, care e potrivit a fi prezentat și în școli, chiar la grupe mici de vârstă, datorită impactului vizual, care poate fi obținut fără dificultate. Mărturisim că, aflând de apariția acestui volum, nu ne-am așteptat să descoperim o lucrare atât de originală și de o ținută atât de aparte. Ne amintim că, în paralel cu apariția acesteia, metoda de difuzare către public (sub formă de răvașe, de astă-dată) a unor copii după scrisori trimise acasă de soldați români prezenți pe fronturile Primului Război Mondial, a mai fost folosită și în cadrul manifestărilor grupate sub titlul „100 de ani în 10 zile”, desfășurate la Târgu Mureș, între 18-28 octombrie 2018. Atunci, meritul ideii i-a revenit, în principal, lectorului universitar Raul Felix Hodoș. Faptul că o asemenea idee a fost adoptată și materializată de cel puțin două ori, în numai două luni, ne dă o oarecare încredere că absența „culturii trecutului”, un handicap moral de care ne bănuim nu chiar fără temei, nu este un fapt desăvârșit în societatea noastră.

Silviu B. Moldovan